

Kristina Gverić

Bertuchovo
SLIKOVNO
carstvo

Đakovo, 2026.

*Bertuchovo slikovno carstvo u Đakovu -
Hrvatski školski muzej otkriva tajne dječje enciklopedije*

Bertuchovo slikovno carstvo

Otkrij tajne dječje enciklopedije!

30. 01. 2026. - 24. 04. 2026.

Nakladnik: Muzej Đakovštine Đakovo

Za nakladnika: Marina Božić

Urednik: Mateo Dragičević

Autor teksta i izložbe: Kristina Gverić

Fotografije i skenovi: Hrvatski školski muzej

Tehnička realizacija: Milan Duvnjak

Grafičko oblikovanje: Hardy, Đakovo

Tisak: Hardy, Đakovo

Naklada / Circulation: 150 primjeraka

ISBN 978-953-7128-81-4

*CIP zapis je dostupan u nacionalnom skupnom katalogu knjižničnog sustava
Bukinet pod brojem.*

Katalog je tiskan uz potporu Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske

BERTUCHOVO SLIKOVNO CARSTVO

Uvodna riječ

Listajući dječju slikovnu enciklopediju nastalu na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, prepoznamo trajnu ljudsku potrebu za istraživanjem, razumijevanjem i prenošenjem znanja. Iako se svijet neprestano mijenja, pedagoška svijest o nužnosti prilagođavanja znanja djeci ostaje nepromijenjena. Upravo je na toj ideji Friedrich Justin Bertuch utemeljio *Bilderbuch für Kinder – Slikovnicu za djecu*, djelo koje se danas smatra **prvom dječjom slikovnom enciklopedijom**.

Enciklopedija je nastajala između 1790. i 1830. godine u Weimaru, tadašnjem kulturnom središtu Njemačke i Europe. U okruženju u kojem djeluju i stvaraju Goethe, Schiller i Herder, Bertuch je, kao pokrovitelj umjetnosti i poduzetnik, stvorio preduvjete za realizaciju opsežnog prosvjetiteljskog projekta. Bio je suosnivač umjetničke škole čiji su profesori i učenici izrađivali ilustracije za *Slikovnicu*, izdavao je književno-kritičke i modne časopise u kojima su se redovito objavljivali i njezini sadržaji te je vodio tvornicu umjetnoga cvijeća, zapošljavajući žene srednje klase. Sve je djelatnosti objedinio u *Repozitorij regionalne industrije*, zapošljavajući oko deset posto ukupnog stanovništva Weimara.

Uz poslovno carstvo, Bertuch je stvorio i slikovno carstvo: enciklopediju u dvanaest svezaka, na 1185 stranica i s oko 6000 ilustracija, tiskanu u približno tri tisuće primjeraka i distribuiranu u europskim središtima poput Praga i Beča. Kao i Komenský¹ u djelu *Orbis Sensualium Pictus*², Bertuch je čitatelju na lijevoj strani nudio sliku, a na desnoj tekst. Prvenstvo slike u percepciji čitatelja jasan je znak da je **zornost** (očiglednost) autorov osnovni pedagoški princip. On ističe da ilustracije moraju biti lijepe i uredne te da ne smiju biti komplicirane i na taj način zbunjivati dječju maštu. Tekstovi moraju biti sažeti, jasno koncipirani i prilagođeni djeci.

Svijet predstavljen slikovnicom djetetu je čudan, nepoznat i dalek, taj svijet dijete ne može vidjeti u svojem bližem okruženju, ono ne sudjeluje u tom svijetu. Slikovnica je ta koja ga vodi, koja djetetu taj svijet otkriva, u kojem ono onda funkcionira kao aktivni sudionik te se tako postiže osnovna svrha, a to je učenje. Isto Hrvatski školski muzej želi postići izložbom *Bertuchovo slikovno carstvo*.

Na svoj 115. rođendan, 2016. godine, Hrvatski školski muzej po prvi put predstavio je građu koja mu je darovana u prvoj godini njegova postojanja. Još davne 1901. godine Muzej je primio vrijednu donaciju Niže pučke učione iz Rakovca, iz ruku učitelja i upravitelja škole Andrije Filkovića.

Deset godina nakon prvog izlaganja, 2026. godine, u Muzeju Đakovštine ponovno predstavljamo sedam svezaka Bertuchove slikovne enciklopedije za djecu, gotovo cjelovitih i pažljivo čuvanih 125 godina. Ova izdanja, tiskana u Beču u izdavačkoj kući A. Pichlers Witwe & Sohn u prvom desetljeću 19. stoljeća, jedinstvena su u svom obujmu i obliku, a Hrvatski školski muzej jedina je ustanova u zemlji koja ih čuva i izlaže u ovakvom obliku.

Izložbom želimo hrvatskoj javnosti, pedagoškoj zajednici, posjetiteljima, učenicima i djeci približiti to vrijedno djelo jednog entuzijasta, erudita i europskog intelektualca koji je živio na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće. Istovremeno, podsjećamo da je Hrvatski školski muzej jedina ustanova u Hrvatskoj koja sustavno prikuplja, čuva i izlaže građu vezanu uz povijest školstva – čuva priče naših škola, učitelja i učenika te njihovo naslijeđe prenosi na buduće generacije.

1 Jan Ámos Komenský (1592. – 1670.), češki filozof, pedagog, teolog, pisac, povjesničar i političar, najveći slavenski pedagog, jedan od utemeljitelja pedagogijske znanosti, humanist, organizator modernoga školstva.

2 ORBIS PICTUS = DIE WELT IN BILDERN, ZWEN UND ACHTZIG ABSCHNITTE ZUM GREBRAUCHE DER KLEINSTEN STUDIRENDEN JUGEND IN DER KAISERL. KÖNIGL. STAATEN ZUSAMMENGEZOGEN. Jan Amos Komensky. Beč 1776. (HŠM Mu 9625)
ORBIS SENSUALIUM PICTUS QUADRILINGUIS EMENDATUS HOC EST : OMNIUM FUNDAMENTALIUM IN MUNDO RERUM, & VITA ACTIONUM, PICTURA & NOMENCLATURA, GERMANICA, LATINA, ITALICA & GALLICA. CUM TITULORUM INDICIBUS ATQUE VOCABULORUM DITIONARIOLIS ACCURANTE CAROLO COUTELLE. Jan Amos Komensky. Nürnberg 1777. (HŠM Mu 1036)

O autoru enciklopedije - njemački izdavač, pokrovitelj umjetnosti i “biznismen” na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće

Johann Friedrich Justin Bertuch (1747. – 1822.) rođen je u Weimaru u Njemačkoj, u obitelji povezanoj s važnim intelektualnim i znanstvenim krugovima. Osnovno i gimnazijsko obrazovanje završio je u rodnom gradu, a potom studirao teologiju i pravo u Jeni. Ipak, njegovi interesi od rane dobi bili su književnost i prirodne znanosti.

Djelovao je u Weimaru, jednom od najvažnijih kulturnih središta Europe krajem 18. stoljeća. Grad s tek nekoliko tisuća stanovnika postaje mjesto djelovanja književnika Johanna Wolfganga von Goethea (1749. – 1832.)³, Johanna Gottfrieda Herdera (1744. – 1803.)⁴ i Friedricha Schillera (1759. – 1805.)⁵. U tom okruženju Bertuch razvija široku mrežu kulturnih, izdavačkih i gospodarskih djelatnosti.

Bio je izdavač, pokrovitelj umjetnosti i uspješan poduzetnik. Osnovao je umjetničku školu, izdavao književne i modne časopise, vodio tvornicu umjetnoga cvijeća te objedinio sve djelatnosti u *Repozitorij regionalne industrije*. Zapošljavao je oko deset posto stanovništva Weimara, čime je postao jedan od najutjecajnijih poslodavaca svoga vremena.

Upravo su mu takvi organizacijski, financijski i intelektualni preduvjeti omogućili stvaranje opsežne slikovne enciklopedije za djecu, projekta koji nadilazi nacionalne okvire i zauzima važno mjesto u europskoj povijesti pedagogije.

Pod njegovim patronatom 1776. osnovana je umjetnička škola *Fürstliche freie Zeichenschule Weimar*⁶, koja je djelovala prema suvremenim pedagoškim i umjetničkim načelima. Škola je obrazovala crtače, slikare i gravere, od kojih su mnogi sudjelovali u izradi ilustracija za *Slikovnicu za dje-*

cu, a Bertuch paralelno razvija snažnu izdavačku djelatnost.

Sve su te djelatnosti povezane u jedinstveni sustav koji objedinjuje umjetnost, obrazovanje i tržište, a čiji je središnji rezultat stvaranje *slikovnoga carstva* namijenjenog djeci.

Bertuchov *Repozitorij* naslijedila je kći Charlotte i njezin sin, održavajući djelatnosti do gašenja 1868. godine. Njegova kuća u Weimaru, izgrađena između 1780. i 1803., od 1954. služi kao Muzej grada Weimara, s postavom o povijesti grada od 1919. godine.

*Bilderbuch für Kinder*⁷ – *Slikovnica za djecu*

“Slikovnica je za dječju sobu jednako bitan, ako ne i potrebniji, dio opreme kao i kolijevka, lutka ili drveni konjić.”

Friedrich Justin Bertuch

U trenutku velikoga kulturnog razvoja grada Weimara, u vrijeme djelovanja velikih umova Goethea i Schillera, na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, Friedrich Justin Bertuch započinje rad na svojem najvećem doprinosu europskoj kulturi i zapadnoj civilizaciji. Postavivši temelje za otkrivanje i obrazovanje mladih umjetnika novoga vremena u samom Weimaru te surađujući s brojnim intelektualcima, prosvjetiteljima i pedagozima, došao je na ideju stvaranja velikoga prosvjetiteljskog djela koje mnogi danas definiraju kao prvu slikovnu enciklopediju za djecu, a Bertucha nazivaju ocem slikovnice⁸.

Prva dječja slikovna enciklopedija nastala je u dvanaest svezaka koji su izlazili kontinuirano od 1790. do 1830. godine. Izlazila je mjesečno, s nekoliko ilustracija u Bertuchovim novinama, ali i u cjelovitim svescima. Djelo je saželo svijet na 1185 stranica i 6000 ilustracija, čineći ga dostupnim pedagozima, roditeljima i djeci. Bertuch se dugo suočavao s činjenicom da u tadašnjoj Njemačkoj nije postojao zakon o autorskim pravima – bez plaćanja naknade autorima, svatko je mogao tiskati tuda djela. Zbog toga su se, i za njegova života i nakon njega, pojavljivala različita izdanja enci-

3 Bio je upravitelj weimarskoga kazališta od 1791. do 1817. godine.

4 Njemački filozof i književnik; zanimljivo je znati da je upravo on objavio Goetheov prijevod *Hasanaginice* u zborniku narodnih pjesama *Volkslieder*, I-II, 1778.

5 Na Goetheov poziv, krajem svojega života seli se u Weimar.

6 Škola je bila dostupna svim učenicima bez obzira na stalež ili primjerice spol. Ona je bila važno mjesto otkrivanja novih talenata i iz nje su proizišla mnoga važna imena weimarskoga klasicizma.

7 *Bilderbuch für Kinder: enthaltend eine angenehme Sammlung von Thieren, Pflanzen, Früchten, Mineralien ... alle nach den besten Originalen gewählt, gestochen und mit einer ... den Verstandes-Kräften eines Kindes angemessenen Erklärung begleitet*, 1790 – 1830.

8 Miljan, 2014., 7.

klopedije, primjerice u Beču, Pragu ili Budimpešti, što je negativno utjecalo na Bertucha kao autora i izdavača. Osobno je podupirao inicijative za institucionalni nadzor nad tržištem knjiga.

Ipak, upravo zahvaljujući toj povijesnoj dinamici, danas se jedan primjerak – bečko izdanje – čuva u Hrvatskom školskom muzeju.

U “Predgovoru” Bertuch ističe kako slikovnica mora sadržavati lijepe i uredne ilustracije, a postupak graviranja mora biti na visokoj razini, jer je najvažnije da dijete uživa u slikovnim prikazima. Za postizanje tog cilja odabrao je kolorirani bakrorez, kojim želi privući pozornost čitatelja i istovremeno ga zabaviti. Graveri koji su radili na tom velikom pothvatu bili su većinom učenici i umjetnici proizašli iz weimarske umjetničke škole, za čije je postojanje zaslužan i on osobno.

Slikovnica i ilustracije u njoj nisu komplicirane, ne zbunjuju dječju maštu i ne ometaju djetetovu pozornost, nego nude dovoljno podataka koje dijete može lako prihvatiti. Svijet prikazan u slikovnici je nepoznat i dalek, onaj koji dijete ne može vidjeti u svakodnevnom okruženju. Slikovnica vodi dijete u taj svijet i omogućuje mu da u njemu postane aktivni sudionik, čime se ostvaruje osnovna svrha – učenje.

Bertuch nije zazirao čak ni od izrezivanja ilustracija iz slikovnice. Smatrao je da se dijete može, smije i mora igrati, izrezivati ilustracije, premještati ih, koristiti se njima. To je svojevrstan proces učenja.

Svoje carstvo u slikama Bertuch je gradio prema pedagoškom principu J. Á. Komenskog iz djela *Orbis Pictus*: s lijeve strane nalazi se slikovni materijal, a s desne opis prikazanog. Posebnu je pažnju posvećivao količini teksta – popratni tekst ne smije biti znanstven, već mora potaknuti maštu, probuditi zanimanje i zabaviti dijete. Tekstovi u svim svescima slikovnice sažeti su, ali eruditski, a svaki pojam detaljno istražen.

Svi svesci sadrže dvojezične opise, na njemačkom i francuskom, a prijevodi na engleski i talijanski jezik pojavljuju se u svescima 4, 5 i 6 te djelomično u svesku 7, koji su izlazili od 1802. do 1813. godine.

Bertuch se u svojoj slikovnoj enciklopediji koristio tekstovima koje je napisao poznati njemački pedagog Carl Philipp Funke (1752. – 1807.). Funke je zasebno od 1796. publicirao i izdanje koje je u prijevodu s njemačkoga nosilo naziv *Prošireni tekst za Bertuchovu Slikovnicu za djecu. Objašnjenja za roditelje i nastavnike kao pomoć prilikom poduča-*

vanja djece ili u nastavi učenika,⁹ izašlo u ukupno 24 sveska. Svaki je Bertuchov svezak zasebno objašnjen na oko sedamsto stranica Funkeovih opisa.

Funke je imao za ono vrijeme prilično radikalna i antiklerikalna objašnjenja za pojedine ilustracije. Nakon njegove smrti tekst je prepravila i ublažila skupina učenih ljudi pod vodstvom Karla Bertucha.¹⁰

U Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu čuva se bečko izdanje (s početka 19. stoljeća) sedamnaest svezaka toga djela, koja sadrže cjelovite opise za prvih osam svezaka Bertuchove *Slikovnice* te opise za polovicu devetoga sveska.¹¹

Tematske cjeline

Bertuchova *Slikovnica za djecu* podijeljena je u dvanaest svezaka kroz koje se proteže ukupno četrnaest tematskih cjelina: četveronožne zvijeri, ptice, ribe, kukci, biljke, ljudi i nošnje, gmazovi, mekušci, koralji, vodozemci, minerali, arhitektura, starine, i razni predmeti, pojave i bića.

Koncept enciklopedije bio je u potpunosti u Bertuchovim rukama. Slijed ilustracija kroz sve sveske nije sustavno razrađen niti povezan, što je moguće bilo namjerno – prelaskom s jedne teme na drugu održavao je znatiželju i interes čitatelja, odnosno djeteta.

Bertuchova Slikovnica za djecu Hrvatskoga školskog muzeja

Hrvatski školski muzej čuva u Zbirci nastavnih sredstava i pomagala, gotovo cjelovitih, prvih sedam svezaka *Bilderbuch für Kinder / Slikovnice za djecu* autora i izdavača Friedricha Justina Bertucha.

9 *Ausführlicher Text zu Bertuchs Bilderbuche für Kinder. Ein Commentar für Eltern und Lehrer, welche sich jenes Werks bei dem Unterricht Ihrer Kinder und Schüler bedienen wollen.*

10 Karl Bertuch (1777. – 1815.), sin Friedricha Justina Bertucha, novinar i književnik.

11 Funke, Carl Philipp. *Ausführlicher Text zur Bertuchs Bilderbuche zum Nutzen und Vergnügen der Jugend: ein Commentar für Älter und Lehrer, welche sich jenes Werkes bey dem Unterrichte ihrer Kinder und Schüler bedienen wollen / verfasst von L. Ph. Funke. – Neuste Aufl. – Wien: Bey B. Ph. Bauer.*

Sedam svezaka Bertuchove Slikovnice Hrvatskoga školskog muzeja

- ✿ sačuvani su u obliku nastavnoga pomagala, zidnih tabli
- ✿ HŠM jedini u Hrvatskoj čuva navedenu građu u spomenutom obujmu i obliku
- ✿ riječ je o 636 muzejskih predmeta
- ✿ svesci su izlazili u prvom desetljeću 19. stoljeća u Beču, objavljivala ih je izdavačka kuća A. Pichlers Witwe & Sohn, a izdavač je bio Anton Pichler (1770. – 1823.)
- ✿ građa sadrži ilustracije i tekstove, opise ilustracija, na njemačkom i francuskom jeziku
- ✿ većina građe je cjelovita, ali djelomice nedostaje jedna ili više sastavnih komponenti (*ilustracija, uložnica*)
- ✿ oznake na svescima razlikuju se od weimarskoga izdanja:
- ✿ u opisima se upotrebljavala botanička i zoološka binomna nomenklatura koju je uveo C. von Linné (1707. – 1778.), a zasniva se na načelu da se svakom živom organizmu daje jedinstveno latinsko ili latinizirano (u pravilu starogrčko) ime koje se sastoji od dvije riječi, imena roda i vrste (Linnéov *Prirodni sustav*)
- ✿ mnoge ilustracije nisu potpisane
- ✿ postojeći potpisi gravera ispod ilustracija razlikuju se od potpisa u weimarskom izdanju i glase:
- ✿ J.X.S., *Jacob Xaver Schmuzer* (do sveska 9 bečkoga izdanja)
- ✿ J.J. *Schmuzer* (u svesku 10 bečkoga izdanja)
- ✿ J. *Schalij* (u svesku 11 bečkoga izdanja)
- ✿ (J.)B. *Pfitzer s.c.* (u svesku 12 bečkoga izdanja)

Tko je Schmuzer?!

Konkretno podatke o graveru potpisanom ispod većine ilustracija *Slikovnice* HŠM-a, J.X.S.-u, J.J. *Schmuzeru* ili *Jacobi Xaveru Schmuzeru*, pod tim imenom ne pronalazimo. Ipak, u vrijeme izdavanja u istom je gradu, Beču, živio i veliki umjetnik Jacob **Matthias** Schmu(t)zer (1733. – 1811.), što otvara mogućnost i stvara sumnju da je riječ o istom čovjeku.

Poveznica Schmuzer – Kraus – Bertuch

Kao perspektivni mladi umjetnik, uz odobrenje i potporu carice Marije Terezije, Jacob Matthias Schmuzer 1762. napušta Beč te se nastavlja usavr-

šavati u Parizu kod priznatoga njemačkog gravera s pariškom adresom Johanna Georga Willea (1715. – 1808.). Iste godine u Pariz, da bi radio s Willeom, dolazi i Georg Melchior Kraus (1737. – 1806.), poslije ravnatelj weimarske umjetničke škole. Pretpostavlja se da je upravo taj pariški susret Krausa, aktivnoga sudionika u kasnijem stvaranju Bertuchova *Bilderbucha*, i Schmuzera utjecao na stvaranje bečkoga izdanja.

Schmuzer se 1766. vraća u Beč te postaje dvorski umjetnik i direktor novoosnovane bečke Akademije za grafičke tehnike (*Kupferstecher-Akademie*, danas Akademija likovnih umjetnosti).

Prijateljstvo i suradnju s Krausom nastavlja do kraja svojega života.

Tko je i zašto “uništio” Bertuchovu Slikovnicu Školskoga muzeja?!

Slikovnica je djetetu jednako važna kao kolijevka, lutka ili drveni konjić, napisao je Bertuch u “Predgovoru”. On nije zazirao od izrezivanja ilustracija iz *Slikovnice*. Smatrao je da se dijete može, smije i mora igrati, izrezivati ilustracije, premještati ih, koristiti se njima.

Upravo to su činili učenici **Niže pučke učione u Rakovcu** godine 1846., pod vodstvom svojega učitelja Emericha Antolicha (1801.–1853.). Cijelu školsku godinu vrijedne ruke učenika izrezivale su ilustracije iz sedam svezaka Bertuchove *Slikovnice* poslije darovane Hrvatskom školskom muzeju. Rezultat njihova rada je *Školski atlas životinjskoga carstva*¹², koji sadrži 161 stranicu.

Godine 1901. tada tek otvorenom Hrvatskom školskom muzeju stižu prekrasni darovi iz cijele Hrvatske, ali i Europe. Jedan od tih darova jest upravo *Školski atlas učenika iz Rakovca*, koji je tadašnji upravitelj škole, učitelj Andrija Filković, darovao zajedno s Bertuchovih sedam svezaka *Slikovnice za djecu*.

12 Schul-Atlas des Thierreiches, ŠKOLSKI ATLAS ŽIVOTINJSKOG CARSTVA, Rakovac, 1846., poklon, Niža učiona u Rakovcu (Karlovac), 1901 (HŠM Mp 4465)

Zaključna riječ

Muzejska građa predstavljena izložbom *Bertuchovo slikovno carstvo – Otkrij tajne dječje enciklopedije* svjedoči o važnosti, vrijednosti i posebnosti Hrvatskoga školskog muzeja, o bogatstvu njegovih zbirki, ali i o dubini i kontinuitetu povijesti hrvatskoga školstva. Istraživanjem je utvrđeno da je Muzej jedina ustanova u Hrvatskoj koja čuva prvih sedam, gotovo cjelovitih svezaka ovog iznimno važnog djela – Bertuchove *Slikovnice za djecu*. Upravo je proces determiniranja građe potaknuo moju fascinaciju likom i djelom Friedricha Justina Bertucha, ponajprije zato što taj autor, često nazivan *otac slikovnice*, u domaćim pedagoškim i književnim krugovima još uvijek nije zauzeo mjesto koje mu pripada.

Bertuch, europski intelektualac, poduzetnik i pokrovitelj umjetnosti s prijelaza iz 18. u 19. stoljeće, suvremenik Goethea, sam je stvorio preduvjete za ostvarenje svojega najvećeg doprinosa europskoj kulturi – slikovne enciklopedije koja je objedinjavala znanje, umjetnost i pedagogiju. Hrvatski školski muzej već 125 godina ustrajno čini ono što je činio i Bertuch – sažima, bilježi i čuva svijet oko sebe za neke buduće generacije.

Izvori i literatura

1. Batinić, Š., Majhut, B. *Počeci slikovnice u Hrvatskoj*. U: Javor, R. (prir.). *Kakva knjiga je slikovnica*. Zagreb, 2000., 23-39.
2. Bertuch, F. J., Feuerstein-Herz, P. (prir.): *Friedrich Justin Bertuchs „Bilderbuch für Kinder“ . Das illustrierte Wissen des 18. Jahrhunderts*. Darmstadt, 2014.
3. Bregovac Pisk, M. *Portreti u Zbirci grafika Hrvatskog povijesnog muzeja*. Zagreb, 2008.
4. Chakkalakal, S. *Die Welt in Bildern: Erfahrung und Evidenz in Friedrich J. Bertuchs "Bilderbuch für Kinder" (1790–1830)*. Göttingen, 2014.
5. Crnković, M. *Dječja književnost : priručnik za studente pedagoških akademija i nastavnike*. Zagreb, 1980.
6. Crnković, M., Težak, D. *Povijest hrvatske dječje književnosti od početaka do 1955*. Zagreb, 2002.
7. Čičko, H. *Dva stoljeća slikovnice*. U: Javor R. (prir.). *Kakva knjiga je slikovnica*. Zagreb, 2000., 17 - 20.
8. Feuerstein-Herz, P. *Friedrich Justin Bertuchs Bilderbuch für Kinder Das illustrierte Wissen des 18. Jahrhunderts*. Darmstadt, 2012.
9. Gudjons, H. *Pedagogija: temeljna znanja*. Zagreb, 1994.
10. Günther, A. *Das Bilderbuch als unentbehrliches Meuble einer Kinderstube*. Friedrich Johann Justin Bertuchs *Bilderbuch für Kinder*. U: Mittler, E. (prir.): *Nützliches Vergnügen: Kinder- und Jugendbücher der Aufklärungszeit aus dem Bestand der Niedersächsischen Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen und der Vordemann-Sammlung*. Göttingen, 2004., 47–51.
11. Hranjec, S. *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb, 2006.
12. *Hrvatski biografski leksikon*, I. Zagreb, 1983.
13. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb, 2000.
14. *Hrvatski školski muzej : njegov postanak i uređenje*. Zagreb, 1902.
15. *Hrvatski školski muzej 1901.-2001*. Zagreb, 2001.
16. Hrvatski školski muzej. Darovi Hrvatskom školskom muzeju. 1900 - 1911. HŠM A 4600
17. <http://www.enciklopedija.hr/> (2015./2016.)
18. Javor, R. (prir.). *Kakva je knjiga slikovnica*. Zagreb, 2000.
19. Kaiser, G. R., Seifert, S. (prir.): *Friedrich Justin Bertuch (1747-1822) – Verleger, Schriftsteller und Unternehmer im klassischen Weimar*. Tübingen, 2000.
20. Koch, A. *Ein „Orbis pictus“ der Goethezeit. Friedrich Justin Bertuch und sein Bilderbuch für Kinder*. Weimar, 1975.
21. Komensky, J. A. *ORBIS PICTUS = DIE WELT IN BILDERN, ZWEN UND ACHTZIG ABSCHNITTE ZUM GREBRAUCHE DER KLEINSTEN STUDIRENDE JUGEND IN DER KAISERL. KÖNIGL. STAATEN ZUSAMMENGEZOGEN*. Beč, 1776.
22. Komensky, J. A. *ORBIS SENSUALIUM PICTUS QUADRILINGUIS EMENDATUS HOC EST : OMNIUM FUNDAMENTALIUM IN MUNDO RERUM, 8VITA ACTIONUM, PICTURA 8NOMENCLATURA, GERMANICA, LATINA, ITALICA & GALICA. CUM TITULORUM INDICIBUS ATQUE VOCABULORUM DICTIONARIOLIS ACCURANTE CAROLO COUTELLE*. Nirnberg, 1777.
23. Majhut, B., Batinić, Š. *Od slikovnjaka do Vragobe : hrvatske slikovnice do 1945*. Zagreb, 2001.
24. Miljan, Z. *Dječje radosti 19. stoljeća – slikovnica – edukativna dječja igračka*. Povijest u nastavi, 21(2014)1,1-21
25. *Pedagogijska enciklopedija*. Zagreb, 1895.-1906.
26. *Pedagogijski leksikon – priručnik za teoriju i praksu uzgoja*. Zagreb, 1939.
27. *Pedagoška enciklopedija*. Beograd [etc.], 1989.
28. Pleše, B. *Sedamdeset godina Hrvatskog školskog muzeja 1901.-1971*. Zagreb, 1971.
29. Pranjić, M. *Didaktika : Povijest, osnove, profiliranje, postupak*. Zagreb, 2005.
30. Rapo, V. *Kolorirane litografije : ilustrativna nastavna pomagala u zbirkama Hrvatskoga školskog muzeja*. Zagreb, 2012.
31. Vujčić, V. *Opća pedagogija : novi pristup znanosti i odgoju*. Zagreb, 2013.
32. Zaninović, M. *Opća povijest pedagogije*. Zagreb, 1988.

ŠTO SVE LJUDI VOLE RADITI

Znaju biti i zločesti

Naziv: Otmice i trgovina robljem (HŠM Mp 3351)

OPIS: Ljudska je povijest duga i skriva mnoge ružne i tužne dijelove. Jedan od njih je i vrijeme otmica i trgovine ljudima, vrijeme robovlasništva. Ropstvo je u većini zemalja svijeta ukinuto tijekom 19. stoljeća, a danas je strogo zabranjeno.

Mogu biti i poštari ili skupljati kukce

Naziv: Plivajući kurir (HŠM Mp 3491)

OPIS: Oglas za posao! Traži se kurir u Južnoj Americi. Mora biti izvrstan plivač sa sposobnošću prenošenja i dostavljanja pošte i poruka u suhom obliku. Prijavi se!

Naziv: Skupljanje košenila (HŠM Mp 3441)

OPIS: Mi po cijele dane skupljamo košenile ili košenilske uši. To su kukci koji žive na kaktusima ili na opunciji, indijskoj smokvi. Od osušenih tijela ženki stvaramo boju za ruževe, crvenilo, rumenilo za usne.

KARTA SVIJETA

Giza, Egipat

Naziv: Podzemna komora kod piramida u Gizi (HŠM Mp 3353)

OPIS: Mi piramide u Gizi možda smo i najstarije i najneobičnije građevine koje je čovjek sagradio. Smještene smo uz rijeku Nil blizu grada Gize. Ima nas velikih i malenih, a u nama naši vladari, faraoni, žive svoj zagrobni život.

Moskva, Rusija

Naziv: Carsko zvono u Moskvi (HŠM Mp 3487)

OPIS: Ja sam najveće zvono na svijetu i nalazim se u Moskvi, u hladnoj Rusiji. Teže sam od dvjesto tona i više od šest metara. Izrađeno sam na želju ruske carice Ane. Za razliku od mnogih zvona, ja ne znam zvoniti.

Sirakuza, antički grad na Siciliji

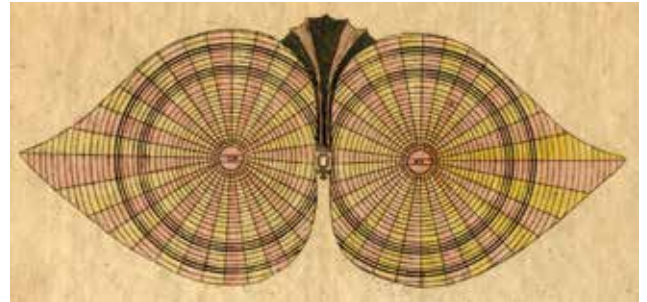
Naziv: Veličanstveni brod kralja Hijerona (HŠM Mp 3397)

OPIS: Mene je dao izgraditi kralj Sirakuze Hijeron II. Dizajnirao me je grčki matematičar, fizičar i astronom Arhimed. Služio sam za prijevoz žita, ali ni jedna me luka zbog moje veličine, osim Aleksandrije, nije mogla primiti.

IZUMI

Naziv: Degenov leteći stroj (HŠM Mp 3454)

OPIS: Leteći sam stroj, a osmislio me Jacob Degen, izumitelj i pionir zrakoplovstva, koji je živio na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće na području Švicarske i Austrije. Promatrajući ptice, Jacob je izradio par krila za sebe, i to u obliku srca. Prvi pokušaj leta zbio se 1808. godine u Beču. Jacob i ja dosegli smo visinu od oko 16 metara. Drugi pokušaj bio je u Prateru, u Beču, a Jacob je, na zadovoljstvo gledatelja, sa mnom neozlijeđen letio u različitim smjerovima.

Naziv: Baloni na vrući zrak (HŠM Mp 3430)

OPIS: Mi smo veliki papirnati baloni, a prvoga od nas osmislila su braća Montgolfier, Étienne i Joseph, krajem 18. stoljeća u Francuskoj. Njihov prvi balon na vrući zrak mogao je, kao i mi, letjeti!

EGIPAT/ANTIKA

Naziv: Egipatske mumije – mumija u lijesu i otvoreni poklopac lijesa (HŠM MP 3554)

OPIS: Mi mumije smo tijela ljudi ili životinja koji su u davna vremena hodali ovim svijetom. Sačuvane smo od raspadanja posebnim postupkom koji se naziva mumificiranje/balzamiranje. Egipćani čuvaju brojne piramide u kojima su sahranjivali svoje vladare – faraone.

Naziv: Antičke naumahije (HŠM Mp 3563)

*OPIS: Svi smo čuli za borbe gladijatora, ali malo nas zna što su to **naumahije**. To su borbe u kojima je sudjelovalo više boraca, **gladijatora**, koji su se pretvarali da vode **pomorske bitke**, kakve su se u vrijeme antike često održavale.*

Naziv: Stare krune – Zlatna aureola / Rim, Lovorov vijenac, Građanski vijenac, Kruna opsade, kruna broda nakon morske bitke (HŠM Mp 3559)

Opis: Zlatna aureola / Rim (Fig. 1.), Lovorov vijenac (Fig. 3.), Građanski vijenac (Fig. 5.), Kruna opsade (Fig. 6.), kruna broda nakon morske bitke (Fig. 9.)

LJUDI I NJIHOVA ODJEĆA

Naziv: Amerika (HŠM Mp 3330)

OPIS: Ja sam stanovnik Virginije,
države na atlantskoj obali SAD-a.

Naziv: Peruanska odjeća (HŠM Mp 3332)

OPIS: Ja sam otmjena dana iz Lime,
iz Perua (Fig. 2.).
Mi smo Indijanci iz Perua (Fig. 3.)

Naziv: Australija (HŠM Mp 3331)

Opis: Mi živimo u Australiji.

Naziv: **Europa** (HŠM Mp 3337)

Opis: Lovim divokoze po Švicarskoj.

Naziv: **Azija** (HŠM Mp 3446)

OPIS: Indijski putujući zabavljači.
Ja sam krotitelj zmija u Indiji

Naziv: **Afrika** (HŠM Mp 3460)

OPIS: Mi smo Bušmani,
afričko pleme,
i izvorni smo
stanovnici južne Afrike.

Naziv: Nacionalna turska odjeća (HŠM Mp 3339)

OPIS: Ja sam kizlar-aga, a sa mnom je dama iz harema (Fig. 1.). Dvorjanin sam s osmanskoga dvora (Fig. 4.). Carski sam paž, a ovo je moj učitelj (Fig. 6.)

Naziv: Druzijske (HŠM Mp 3342)

OPIS: Mi smo Druzijke, pripadnice vjerske skupine koja nema svoju domovinu.

Naziv: (HŠM Mp 3341)

OPIS: Mi smo Turkinje u šarenim haljinama.

Različiti viteški redovi

Kao i u davnim vremenima, i danas postoje – **vitezovi**, iako ih više tako ne nazivamo. Mnogi ljudi koji žive oko nas za svoje **uspjehe**, za svoja **postignuća**, dobivaju priznanje u obliku različitih **odličja**. Tko zna, možda i ti jednom postaneš vitez ili **viteškinja**!

Naziv: Različiti viteški redovi (HŠM Mp 3336)

OPIS: Vitezovi crnoga orla (Fig. 1.). Vitezovi bijeloga slona (Fig. 4.).

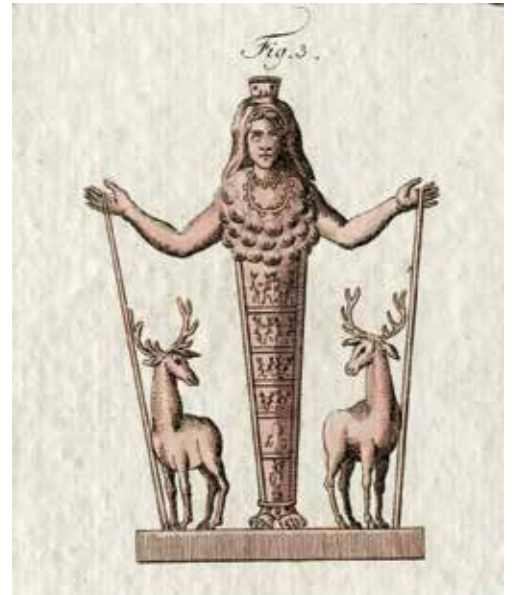
MITOLOGIJA

Naziv: Posejdon / Neptun (HŠM Mp 3567)

OPIS: Ja sam bog mora i zemljotresa.

Naziv: Artemida / Dijana (HŠM Mp 3568)

OPIS: Ja sam božica prirode, lova i mjeseca.

Naziv: Satir (HŠM Mp 3375)

OPIS: Mi smo poluljudi i polujarci koji opsjedaju šume i prate Pana ili Dioniza.
Za razliku od ostalih bogova, nismo besmrtni.

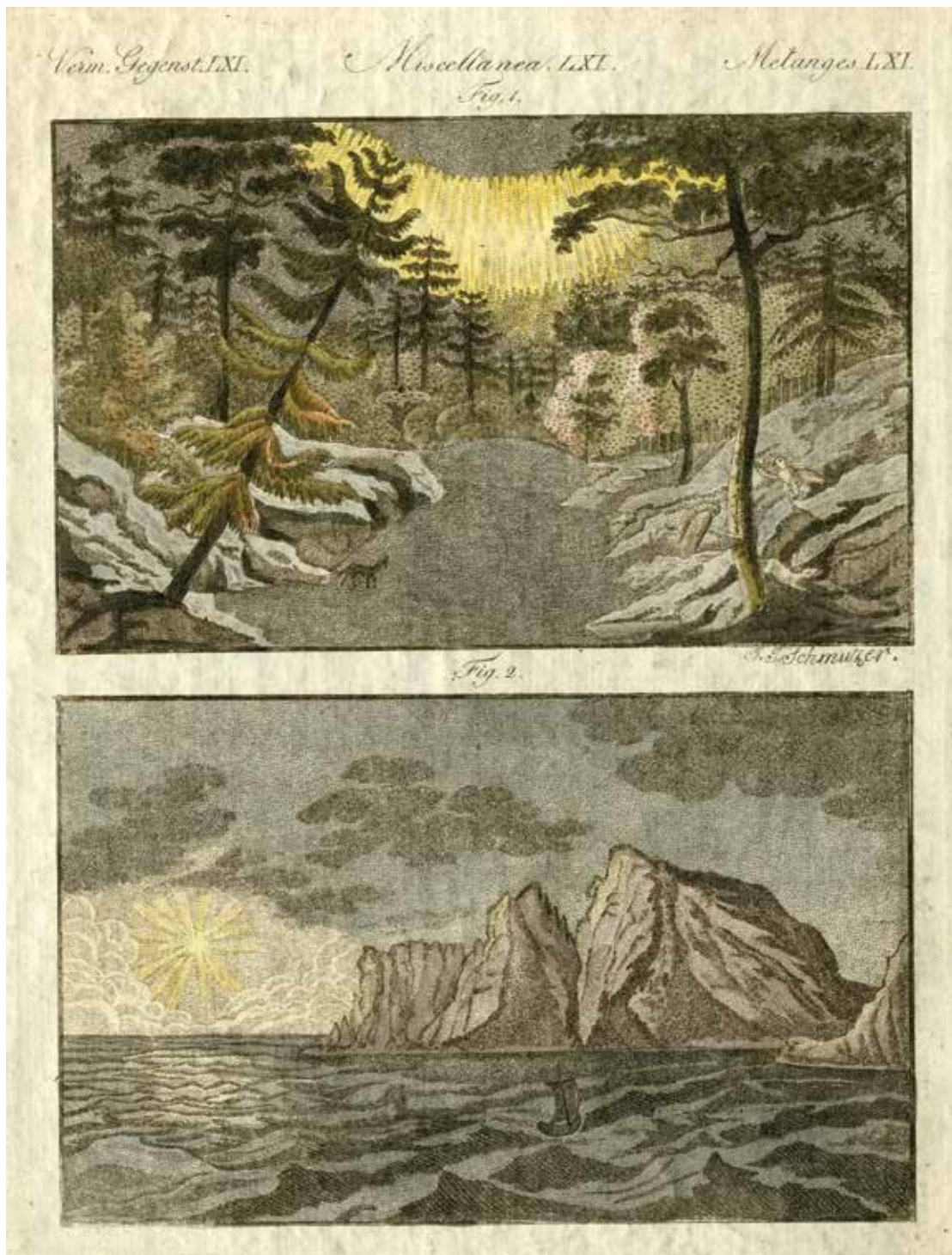
Naziv: Uranija (HŠM Mp 3572)

OPIS: Ja sam muza. Zaštitnica sam astronomije.

SVEMIR

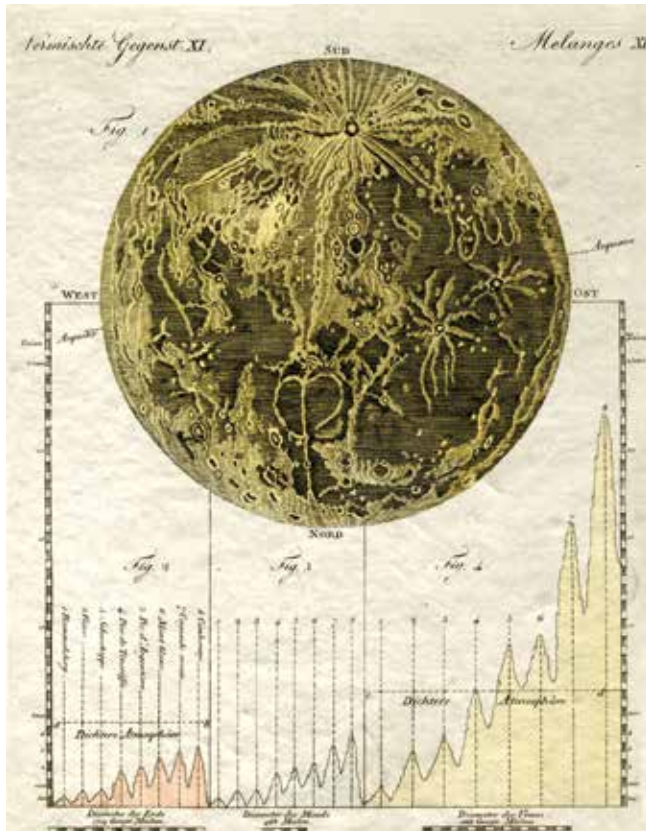
Naziv: Sjeverne prirodne pojave (HŠM Mp 3322)

OPIS: Ja sam sjaj na noćnom nebu i vidljiva sam samo na visokim zemljopisnim širinama. Na sjeveru me zovu **aurora borealis** – sjeverna zora, a na jugu **aurora australis** – južna zora. (Fig. 1. Polarna svjetlost).

Prirodni sam fenomen i javljam se samo sjeverno od Arktičkoga i južno od Antarktičkoga kruga. Ja uspijevam natjerati Sunce da ostane budno 24 sata na dan, a noć natjeram na san. Zamisli da je ponoć, a kada otvoriš prozor, dan je i ti ugledaš sunce. (Fig. 2. Polarni dan ili ponoćno sunce)

Naziv: Mjesec i njegove planine (lat. Luna) (HŠM Mp 3384)

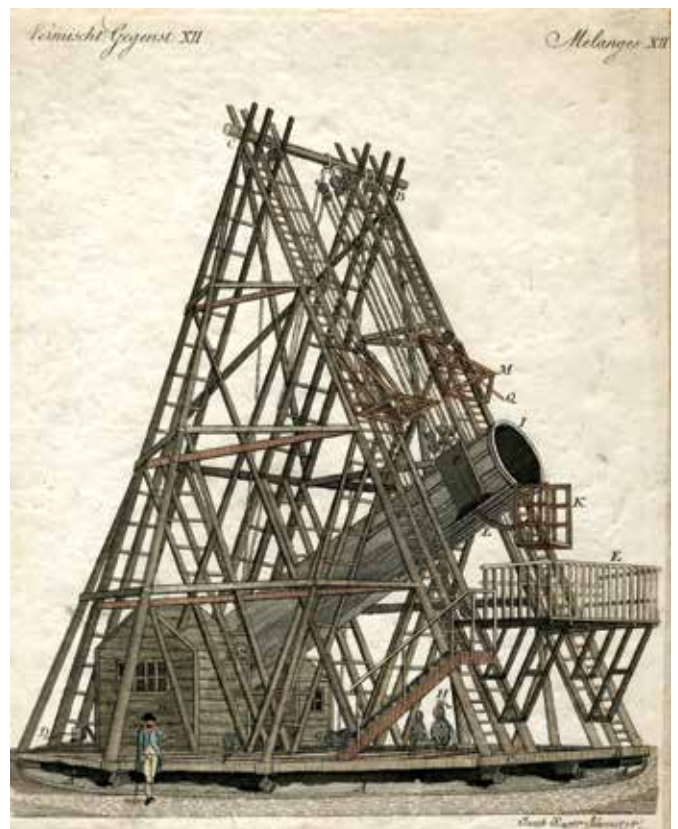

Opis: Grafički prikaz Mjeseca (Fig. 1.). Nakon Sunca, ja sam najsajnije nebesko tijelo. Svakoga dana obilazim Zemlju i činim to u raznim oblicima, točnije mijenama.

Nekad se pojavim kao mladi Mjesec – mlađak ili kao puni Mjesec – uštap. Ponekad vidiš samo moju desnu polovicu, tada me zovu prva četvrt. Kada vidiš samo moju lijevu stranu, znaj da se zovem zadnja četvrt. Moje je lice izbrazdano kraterima, zato ti se ponekad, kada me promatraš, čini kao da ti se smijem ili možda namigujem.

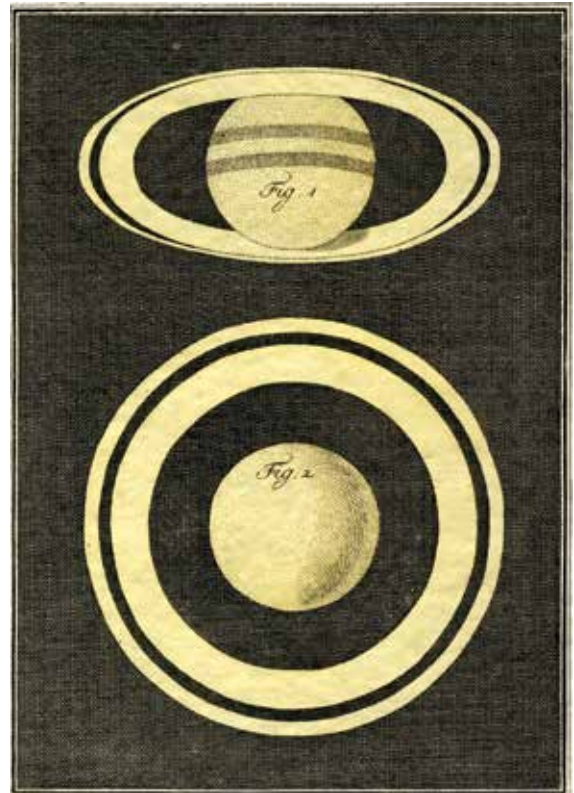
Naziv: Herschelov teleskop (HŠM Mp 3385)

Opis: Osmislio me je Wilhelm Friedrich Herschel, njemačko-britanski astronom, koji je živio na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće. On je otkrio planet Uran te osmislio više od sto različitih teleskopa. Ja sam bio najzanimljiviji jer sam imao veliki **refraktor**, leću. Ipak, bio sam nezgrapan, pa je Wilhelm više volio svemir promatrati s manjima od mene.

Naziv: Planet Saturn sa svojim prstenovima (HŠM Mp 3388)

OPIS: Ja sam planet najmanje gustoće, ali s najljepšim i najvećim prstenima. Moje je prstene prvi ugledao nizozemski astronom Christiaan Huygens u 17. stoljeću. Oni se sastoje od stotina tisuća prstenčića. Najširi prsten je prsten E, promjera oko 300 000 kilometara.

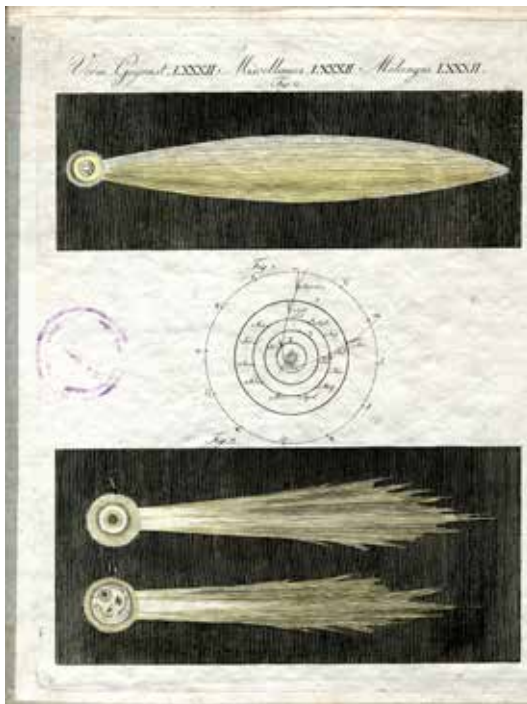

Naziv: Meteor (HŠM Mp 3329)

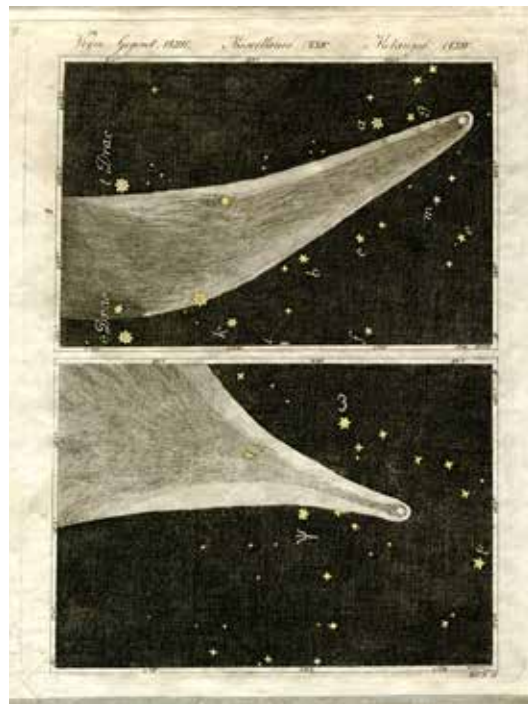

OPIS: Ja sam dio padajućega nebeskog tijela koje ostavlja svjetleći trag. Stari hrvatski nazivi za meteor su *nebeska krijesnica*, *proletuša* i *zvijezda padalica*. Kažu da se želje ostvaruju ako ih se zaželi kada se ugleda *zvijezda padalica*!

Naziv: Kometi (HŠM Mp 3448)

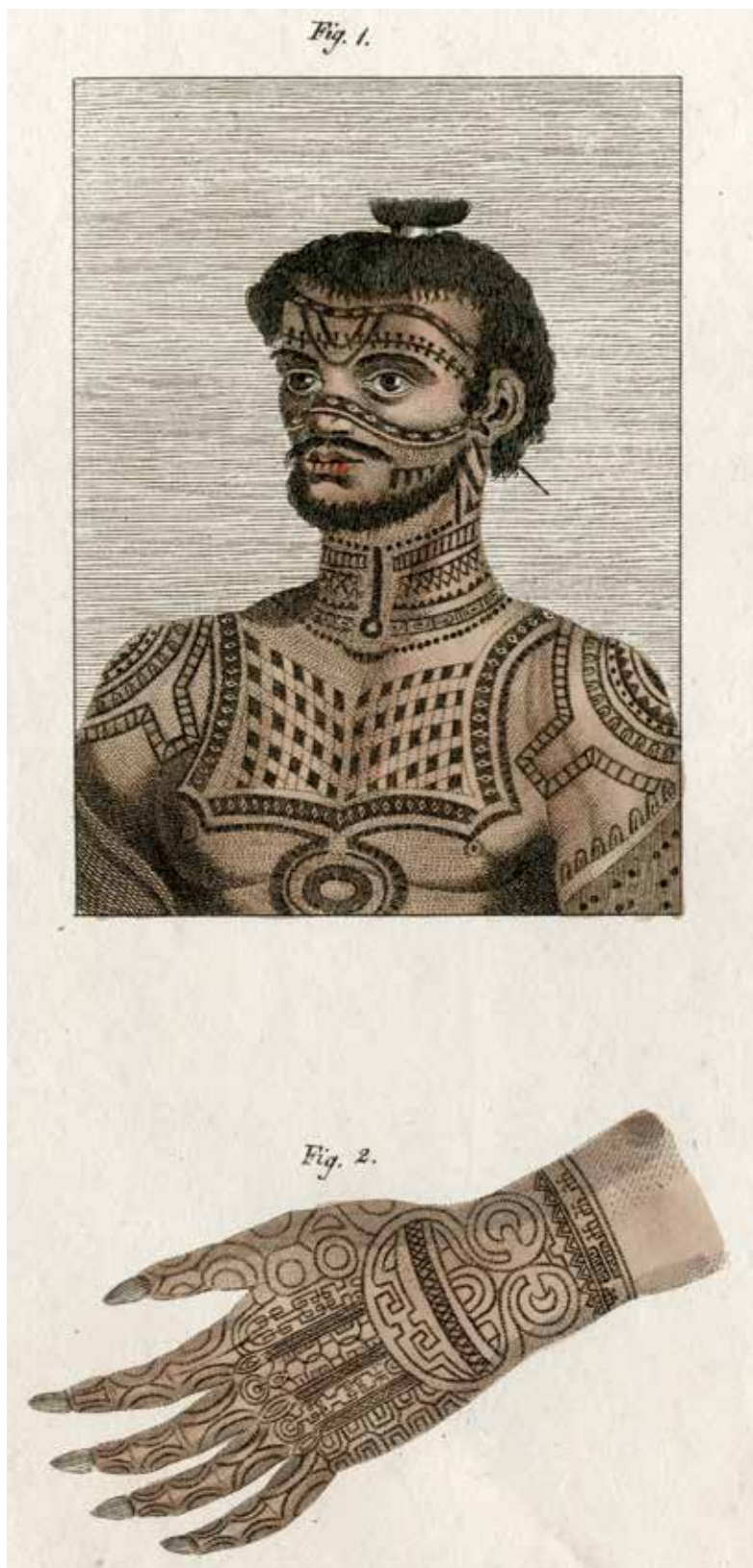
Naziv: Veliki komet iz 1811. godine (HŠM Mp 3495)

OPIS: Zovu nas *dugokosi*, zbog izdužene staze koju ostavljamo za sobom, te zvijezde repatice. Mi smo nestalna svemirska tijela. Nekad su nas se ljudi bojali, a danas uživaju gledajući nas. Živimo u Sunčevu sustavu i na naš izgled utječe Sunčeva svjetlost. Mi stalno putujemo oko Sunca, ali nismo baš brzi. Ponekad nam je potrebno i preko 70 godina da ga obiđemo.

TETOVIRANJE

Naziv: Umjetnost tetoviranja na okoku Nuku Hiva (HŠM Mp 3484)

OPIS: Riječ **tattoo** prvi je put zabilježena 1769. u brodskom dnevniku kapetana **Jamesa Cooka**. Izvedenica je riječi **tatao**, što znači “označiti” na jeziku **Maora**, polinezijskoga naroda, koji je, kao i narod s otoka Nuku Hiva, poznat po **tetovažama** na licu i tijelu.

Tā moko, često nazivana i **maorska tetovaža**, rezultat je tetoviranja, **trajnoga** obilježavanja tijela i lica kod polinezijskih naroda. Za razliku od današnjih tetovaža, koje se stvaraju **iglama**, **tā moko** se radi uz pomoć naprave izrađene od **albatrosove kosti**. **Svaka je tetovaža drugačija i vezana je za pojedinca, za osobu na kojoj je izrađena.** **Tā moko** tetovažom prikazuje se **status, postignuća**, pa i **karakter** njezina nosioca ili nositeljice.

ŽIVOTINJE- BILJKE

Naziv: Bogomoljka (lat. *Mantis religiosa*) (HŠM Mp 3953)

OPIS: Prednji par nogu držim uzdignut i to podsjeća na držanje ruku pri molitvi. Zato sam i nazvana BOGOMOLJKA. Jedem kukce, a ponekad nakon što dobijem mlade znam pojesti i svojega mužjaka.

Naziv: Putujući list (lat. *Phyllium biocalatum*) (HŠM Mp 3968)

OPIS: Neprijatelji me teško mogu zapaziti zbog moje prirodne kamuflaže, mogega izgleda. Izgledam, baš kao što mi ime kaže, kao putujući list. (Fig. 1.)

Naziv: Europska krijesnica (HŠM Mp 3968)

Mi krijesnice živimo noću. Naše ženke nemaju krila, za razliku od mužjaka. Hranimo se biljnim sokovima i rosom, ali ima i grabežljivih krijesnica. Većina nas može komunicirati sujetlosnim signalima. Svijetlimo u mraku da bismo se međusobno pronašle. (Fig. 3.)

Naziv: Kameleon (lat. *Chamaeleonidae*) (HŠM Mp 3658)

Opis: Mi kameleoni smo posebni gušteri jer imamo najduži jezik od svih guštera te oči kojima istovremeno možemo gledati u dva smjera. Prilagođavamo se okolišu mijenjajući boje svojega tijela.

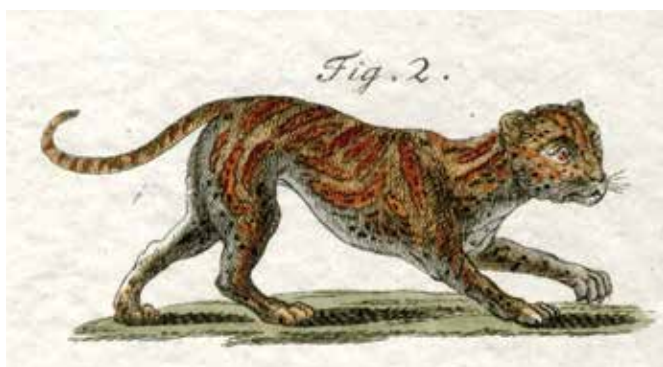

Naziv: Biserka (lat. *Numida meleagris*) (HŠM Mp 3828)

Opis: Zovem se Biserka, ja sam kokoš. Imam veliku kvrgu iznad glave koja nalikuje na rog. Mogu brzo trčati i stvarati veliku buku "kek-kekkekkek-kekkekkek" kada se preplašim.

Naziv: Ozelot (lat. *Leopardus pardalis*) (HŠM Mp 3876)

Opis: Ja sam OZELOT, divlja mačka, neki me zovu i obojeni leopard. Hranim se pticama i malim sisavcima, koje lovim uglavnom noću. Poznati slikar dvadesetoga stoljeća Salvador Dalí često je putovao sa svojim ozelotom Babouom.

Naziv: Stepski svizac (lat. *Marmota bobak*) (HŠM Mp 3903)

Opis: Zar ti stvarno ne znaš tko sam ja?! Ime mi je STEPSKI SVIZAC! Možda si čuo za mojega prijatelja, velikoga svisca, zovu ga još i "vremenski prognostičar", a pravo mu je ime Phil – Filip! Živi u Sjevernoj Americi, u gradu Punxsutawneyju u Pennsylvaniji.

On svake godine stanovnicima toga grada 2. veljače kaže koliko će još tjedana potrajati zima. Ako je dan sunčan i Phil vidi svoju sjenu, zima će potrajati do polovine ožujka, a ako ne vidi svoju sjenu, proljeće će doći nešto ranije.

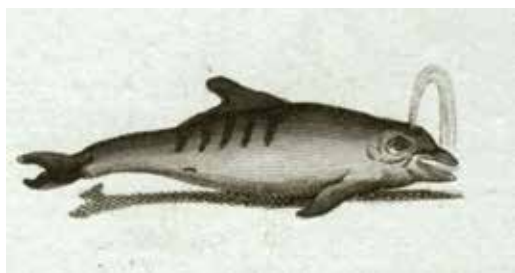

Naziv: Dabar (lat. *Castor fiber*) (HŠM Mp 3877)

Opis: Najveći sam europski glodavac. Moji sjekutići su jarko narančasti, snažni su i rastu iz dana u dan. Živim u kolibi uz obale ili na muljevitim otočićima jezera i rijeka. Izvrstan sam plivač. Dio kolibe je pod vodom, ali imam jednu suhu sobicu. Imam obitelj u kojoj žive dabar otac i mama te mladunčad.

Naziv: Prava pliskavica (lat. *Delphinus delphis*) (HŠM Mp 3650)

Opis: Stanovnik sam toplih mora sjeverne polutke i Jadrana. Postoje razne priče o prijateljstvu nas pliskavica i ljudi. Talijanski putopisac Giovanni iz Ferma 1621. piše o prijateljstvu Šibenčana s jednom pliskavicom koja je često boravila u šibenskoj luci. Pliskavica bi jela kruh, igrala se s djecom, a u sezoni lova sprečavala bi izlazak ribe iz luke i tjerala ribe u mreže. "Šibensku pliskavicu", kaže legenda, ubio je jedan od vojnika koji je stražario pred tvrđavom sv. Nikole u Šibenskom kanalu. Građani su to smatrali velikim grijehom, a knez grada Šibenika osudio je vojnika na smrt.

Naziv: Biljka strvinarka (lat. *Stapelia hirsuta*) (HŠM Mp 4115)

Opis: Pripadam porodici kaktusa. Moji su cvjetovi dlakavi i proizvode miris truloga mesa da bi privukli muhe cvjetare, moje oprašivače.

Naziv: Banana (lat. *Musa*) (HŠM Mp 4092)

Opis: Odmah nakon riže, pšenice i kukuruza, ja sam najkorištenija biljka za prehranu. Svi misle da banane rastu na drveću, ali ono što se naziva drvetom banane zapravo je velika zeljasta biljka. U svojem sastavu imam čak 80 % vode, ali me je nemoguće iscijediti u sok.